

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΗΣ

ΦΥΣΗ ΚΑΙ ΛΟΓΟΣ
ΣΤΗΝ ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ

ΙΚΑΡΟΣ

Τὰ πάθη λόγοι ἔνυλοι εἰσὶν

Ἀριστοτέλης,

Περὶ ψυχῆς, 335 π.Χ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	11
1 Το όνειρο στη συνεδρία	17
2 Έμβιος λόγος	37
3 Υπό κατασκευήν	57
4 Η οδός-μήποτε μέθοδος	73
5 Η πλαστή πληρότητα της αντίληψης	103
6 Αναμνήσεις αιγιματικής σηματοδότησης	119
7 Η αρνητική δυνατότητα της γλώσσας	147
8 Αποσημασιοδότηση του λόγου	163
Βιβλιογραφία	197
Πρώτες δημοσιεύσεις	203
Ευχαριστίες	205
Στοιχεία για τον συγγραφέα	207
Ψυχαναλυτική σειρά	209

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η φύση υπ-άρχει, ο λόγος την απο-καλύπτει. Η αινιγματική αυτή φράση θα αρκούσε ως εισαγωγή σε ένα βιβλίο που σκοπεύει να μελετήσει δράσεις της φύσης και του λόγου μέσα στην ψυχαναλυτική συνθήκη. Γιατί γράφω «φύση» εκεί που περιμένετε «ψυχή», γιατί «λόγος» αντί για «γλώσσα»; Επειδή για μένα η ψυχή είναι, χωρίς καμιά μεταφυσική διάσταση, ο εκπρόσωπος της φύσης σ' αυτή την διϋποκειμενική και συγχρόνως ενδοϋποκειμενική ιδιότυπη συνάντηση που είναι η ψυχανάλυση. Επειδή ο λόγος, ακόμη και αν την πιο ολοκληρωμένη του έκφραση αποτελεί η γλώσσα –χωρίς όμως να παύει να δηλώνεται και μέσα από την αναλογία της μορφής και τη δυναμική των γεγονότων– είναι ευρύτερος των εκ-φορέων του: ο λόγος είναι το σχέδιο, η λογική, το αίτιο με το οποίο κινείται η φύση για την ολοκλήρωσή της, αν θελήσουμε να μείνουμε σε μια κλασική θεώρηση του ζητήματος, ή, ο λόγος είναι και το νέο σχέδιο, η νέα αιτιότητα που ανακαλύπτεται κατά τη δράση και που μεταμορφώνει και τον ίδιο και τη φύση, αν θελήσουμε να σκεφθούμε με βάση μια νεωτερική θεώρηση.

Μοιάζει να μιλώ για τη φύση με αφέλεια σαν ο άβιος και ο έμβιος κόσμος να βρίσκονται σε απόλυτη συνέχεια και να διέπονται από τις ίδιες αρχές. Θα απολογηθώ λέγοντας πως, εφόσον παραμένω μέσα στο φροϋδικό επιστημολογικό παράδειγμα που προϋποθέτει την ψυχανάλυση ως Φυσική επιστήμη και

όχι ως επιστήμη του Ανθρώπου, τότε το αδύνατο εγχείρημα της σκέψης για τη Φύση ως Όλον και για τον Ενιαίο Λόγο που την διέπει, παραμένει ανοιχτή υποχρέωση για την ταυτότητά μου ως αναλυτή.

Αυτό αποτελεί και το ευρύτερο πλαίσιο που εμπεριέχει το ειδικότερο θέμα του βιβλίου, την έμβια φύση στην ειδική έκφρασή της που είναι η πάσχουσα ψυχή. Εύκολα θα μπορούσε κανείς να μου αντιτείνει ότι η ψυχή δεν είναι ον που υπάρχει στη φύση, ότι η ψυχή δεν είναι φύσει ον αλλά λόγω ον, κάτι δηλαδή που έχει υπόσταση μόνο μέσα στον λόγο (όπως για παράδειγμα, η επιστήμη και η θεωρία). Όμως θα τον αντέκρουα λέγοντας πως η ψυχή, εφόσον παραδεχθούμε ότι συγκροτείται από επιμέρους, αδιαμφισβήτητα, φύσει όντα (όπως για παράδειγμα το όνειρο, το συναίσθημα, η αισθητηριακή αντίληψη) δεν μπορεί παρά να αποτελεί και η ίδια φύσει όν, έστω και αν αδυνατούμε να δούμε συνολικά την ύλη του, τη μορφή, το αίτιο, το τέλος του.

Αφήνοντας αναπάντητο αυτό το ζήτημα της ύλης της ψυχής ο Φρόνυτ πρότεινε λειτουργικά μοντέλα για την περιγραφή της. Απομακρύνθηκε, εξ ανάγκης από το αριστοτέλειο πρόταγμα «της δε αυτής επιστήμης ειδέναι το είδος και την ύλην»¹ και μελετώντας αποκλειστικά το είδος θεμελίωσε μία επιστήμη και μία θεραπευτική μέθοδο που στηρίζεται αποκλειστικά στη χρήση της γλώσσας. Είτε μέσα από την ερμηνευτική οδό είτε μέσα από την κατασκευαστική, οι λέξεις αποτελούν τα υλικά (φωνητικά, μορφολογικά, σειριακά, σημασιολογικά) για τη

1. «...στην ίδια τεχνική επιστήμη ανήκει και η γνώση του είδους και η γνώση της ύλης...» Αριστοτέλης, *Περί Φύσεως*, 2, 22-23, εισαγωγή - μετάφραση - σχολιασμός, Βασίλης Κάλφας, Πόλις, 1999.

διαμόρφωση αναπαραστάσεων που με τη σειρά τους αποτελούν τις δομικές μονάδες με τις οποίες συγκροτούνται οι λειτουργικές ψυχικές μονάδες (όπως για παράδειγμα, η φαντασίωση και η σκέψη). Οι λέξεις ακόμη αποτελούν όχημα έμβιων ενεργειακών ποσών που συνδεόμενα με αυτές αποκτούν ψυχική εκπροσώπηση και ψυχική ποιότητα.

Τα ζητήματα αυτά, όσο παραμένουν μέσα στη συμβολοποιούσα δυναμική της νεύρωσης και στην αποτελεσματική διαχείρισή της από την απώθηση, δεν θα μας απασχολήσουν ιδιαίτερα στο βιβλίο αυτό. Η προβληματική του αναδύεται από τον χώρο του αρχαϊκού, του παθολογικού ναρκισσισμού, της σύντηξης και της εξάρτησης ανθρώπων και πραγμάτων, της αποσύνδεσης της ψυχοσωματικής ενότητας, της ανηδονικής βίας, της κενής τρέλας.

Στο κέντρο του στοχασμού (σαν κέντρο και σαν καρφί) βρίσκεται το ερώτημα που ματώνει: πώς το δαιμονικό κομμάτι της φύσης-ψυχής που βρίσκεται χωρίς σημαίνον έξω από τον λόγο (είτε γιατί λόγω ψυχικής ελλειμματικότητας ποτέ δεν συνδέθηκε μ' αυτόν, είτε γιατί απομονώθηκε λόγω άμυνας) θα συνδεθεί με τον λόγο του υποκειμένου για να βρει σ' αυτόν, μορφή και κίνηση. Οι δύο αυτοί τύποι πρωταρχικής οργάνωσης θα δώσουν στο υποκείμενο, που θα νιώσει ότι τους φέρει, τη δυνατότητα να έχει κάποια αναπαράσταση του εαυτού του και του άλλου και κάποια στοιχειώδη αιτιότητα της ανάγκης ή της επιθυμίας που τον διαβεβαιώνει ότι υπάρχει ως ον μέσα στον κόσμο.²

2. Ο κόσμος είναι οι άλλοι, έστω και αν ο Jean-Paul Sartre δηλώνει ότι η κόλαση είναι οι άλλοι!

Μιλώ για συνδέσεις που πρέπει να γίνουν για να αποφευχθεί ο επικείμενος θάνατος (φυσικός και ψυχικός) του αναλυομένου, αλλά ίσως και του αναλυτή. Στις κρίσιμες αυτές συνθήκες ο αναλυτής προσπαθεί να «κρατηθεί» από την επιστήμη του και την τέχνη του. Συχνά όμως, αυτό δεν είναι αρκετό. Μόνο η «διαθεσιμότητα (που) είναι συνώνυμη με το ύπατο άνοιγμα»³ και η «αρνητική ικανότητα της σκέψης»⁴ θα του επιτρέψουν να σταθεί με «αταραξία» μέσα στον δυνητικό χώρο της γλώσσας και να αποδομήσει το γλωσσικό υλικό του αναλυομένου. Αποδόμηση που σκοπό έχει να αδειάσει τις λέξεις από το σημασιολογικό, μορφολογικό και αναφορικό περιεχόμενό τους για να βρει πάνω τους, με οδηγό τη μεταβίβαση, τα «εν τω λόγω ένια μόρια ως ύλη του λόγου»⁵ που θα ανα(;) κατα(;) παρα(;) σκευάσουν το πάσχον μέρος της ψυχής. Λέξεις ενός λόγου που θα επιτρέψει σε αυτό που αναδύεται αφ' εαυτού, την ψυχή, να αυξηθεί⁶ στο ανοιχτό πεδίο της α-λήθειας.⁷

Η εργασία αυτή, που μόνο μέσα στην ψυχαναλυτική συνθήκη και στη μοντερνική καλλιτεχνική δημιουργία πραγματώνεται, επιχειρείται να καταδειχθεί μέσα από τα κείμενα του βιβλίου. Η γραφή ακολουθεί σπειροειδείς ελλειπτικές κινήσεις που το ένα κέντρο τους είναι η φροϋδική σκέψη και το άλλο, σημαίνουσες για τον συγγραφέα, μεταφροϋδικές θεωρίες. Άλ-

3. Κώστας Αξελός, *Το άνοιγμα στο επερχόμενο*, 2009.

4. John Keats, γράμμα στους αδελφούς του George και Tom στις 21,27 (;) Δεκεμβρίου 1817.

5. Αριστοτέλης, *Περί Φύσεως*, 9, 200b 7-8, ό.π.

6. Ηράκλειτος, *ψυχής εστί λόγος εαυτών αύζων*, αποσπ. 115.

7. M.Heidegger, *Η καταγωγή της τέχνης και ο προορισμός της σκέψης*, 1967.

λοτε ως πρόσχημα της γραφής παίρνεται ένα ψυχικό φαινόμενο, όπως το όνειρο, η φαντασία, η αντίληψη, η ανάμνηση. Άλλοτε κάποιο ζήτημα θεωρίας της ψυχανάλυσης και της γλώσσας. Υπόβαθρο πάντα αποτελούν αποσπάσματα συνεδριών με τα οποία επιχειρείται να δειχθούν οι εσωτερικές διαδικασίες ψυχαναλυμένου και ψυχαναλυτή, οι συμπτωματικές και οι συμπτωτικές κοινές απόπειρές τους να καταλάβουν και να αρθρώσουν αυτό που το Ασυνείδητο «ούτε λέει, ούτε κρύπτει, αλλά σημαίνει».⁸

Ελπίζω στο τέλος του βιβλίου, ο αναγνώστης να έχει μάθει λίγα πράγματα, από τα λίγα που ξέρω, σχετικά με τον λόγο της έμβιας φύσης. Ελπίζω να έχει πάθει περισσότερα από τη φανταστική κατά την ανάγνωση έκθεσή του στην τέχνη του ψυχαναλυτή. Από εκεί αρχίζει το δικό του «μάθος»!

A prendre ou à laisser...

8. Ηράκλειτος, ο άναξ, *ού το μαντεῖον ἐστί το ἐν Δελφοῖς, οὔτε λέγει οὔτε κρύπτει ἀλλά σημαίνει*, απόσπ. 93.

ΤΟ ΟΝΕΙΡΟ ΣΤΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Είσοδος του ονείρου

Ένας σχετικά νέος άνδρας, μετά από ένα ικανό χρονικό διάστημα ψυχανάλυσης κατά το οποίο διεργάσθηκε αρκετούς κόμβους των ψυχικών του δυσχεριών και της οδύνης του, αισθάνεται καλά και αρχίζει να σκέφτεται το τέλος της ανάλυσής του. Μετά από την απουσία μου για χρονικό διάστημα που αντιστοιχούσε σε δύο συνεδρίες –απουσία που ημερολογιακά δεν αντιστοιχούσε σε προκαθορισμένο χρόνο διακοπών– έρχεται στη συνεδρία και λέει πως έχει την αίσθηση ότι ονειρεύθηκε το προηγούμενο βράδυ, αλλά δεν θυμάται το όνειρο. Από το πρωί, όμως, που έχει ξυπνήσει, του έχουν «κολλήσει» οι στίχοι ενός τραγουδιού, που τους σιγομουρμουρίζει επιτακτικά, σχεδόν παρά τη θέλησή του, καθ' όλη τη διάρκεια του πρωινού, μέχρι την ώρα της συνεδρίας. Ενώ τους λέει με κάποια ενόχληση και ντροπή, «Αλεξάνδρα, Αλεξάνδρα, πού θα βρεις τέτοιον άνδρα!» του έρχεται η ανάμνηση ενός τμήματος του χθεσινού ονείρου, που το τιτλοφορεί «χτυπημένο μήλο».

«Βλέπω έναν μανάβη και ένα μήλο. Έχει χτυπήματα, μέρη σάπια. Σκέφτομαι να μην τα πάρω, αλλά ο μανάβης μου λέει να τα πάρω γιατί είναι σε καλή τιμή και μου δείχνει πώς να βγάλω τα άχρηστα μέρη· μου λέει: “Θα σου μείνει αρκετό καλό.”»

Ονειροπόληση του ψυχαναλυτή

Ο κάθε ψυχαναλυτής θα αισθανόταν άνετα και ευχαριστημένος ακούγοντας ένα τέτοιο όνειρο. Φαίνεται ότι είναι μιας σχετικά εύκολης ανάγνωσης, ενώ συγχρόνως διεγείρει τη δημιουργικότητά του και ικανοποιεί τον ναρκισσισμό του. Η απουσία του δεν πέρασε απαρατήρητη! Διηγείρε το άγχος αποχωρισμού του αναλυομένου, ο οποίος το διεργάσθηκε «ευπρεπώς», δηλαδή μέσα από τη συμβολική οδό του ονείρου και όχι με ψυχοσωματικές εκφορτίσεις ή εκδραματίσεις συμπεριφοράς, όπως έκανε στο παρελθόν. Η ικανότητα προς ψυχική διεργασία μοιάζει να έχει «στερεωθεί», η ψυχική συνέχεια, συνειδητή και ασυνειδητή μοιάζει να ενυπάρχει, τα εσωτερικευμένα αντικείμενα, όταν λείπουν από την εξωτερική πραγματικότητα, μπορούν να ανακληθούν και να επιστρατευθούν μαζί με τις ιδιότητές τους, ιδιότητες που αρχίζουν πλέον να απαρτιώνονται στο ψυχικό όργανο του αναλυομένου! Οι σκέψεις αυτές διαλύουν και τα τελευταία σύννεφα ενοχής που ένιωσε ο ψυχαναλυτής γι' αυτή την «άκαιρη» απουσία του και τον χαλαρώνουν για να απολαύσει, ακόμη περισσότερο, τους καρπούς της εργασίας «του»: «Το μήλο έπεσε κάτω απ' τη μηλιά», είναι ο συνειρμός του που τον συνεπαίρνει: αυτός, η μηλιά-μιλιά, μετά από ένα πετυχημένο «κράτημα» (τα σέβη μου, κύριε Winnicott) των στοιχειωδών ενορμητικών κινήσεων του ασθενούς του κατάφερε να τις μεταβολίσει (ως βιονικός Bion!) και να τις οδηγήσει στην οδό της ψυχοποίησης (P. Marty) και στην πρωτοκαθεδρία του λόγου (J. Lacan). Όλη η ψυχανάλυση σε μια φράση... και στην άκρη της να κρέμεται ο ψυχαναλυόμενος ως υποκείμενο που κατέχει πλέον το «μήλο-μιλιά», τον λό-